

Lezing (3):

De oorsprong van geweld

Gebruik van geweld en oorlog zijn één van de grootste plagen voor de mensheid. Sedert de mens verscheen zijn naar schatting minstens 100 miljoen mensen gedood in oorlogen. Deze moordpartijen gaan door. Elke dag sterven mensen door de hand van andere mensen. De maatschappijen van jagers en verzamelaars waren niet vrij van geweld, integendeel.

Het doderinstinct vermenigvuldigd met wapens

Mannelijke gorilla's zijn onderling vaak gewelddadig. Moord is één van de belangrijkste doodsoorzaken van mannelijke gorilla's. Mannelijke chimpansees treden zeer agressief op tegen leden van andere groepen. Bij confrontaties vallen regelmatig doden.

Geweld komt bij chimpansees voor in elke groep. Mannen slaan vrouwen, mannen slaan elkaar en soms slaan vrouwen elkaar. De tegenstellingen kunnen hoog oplopen, moord en kannibalisme kunnen voorkomen. Het geweld tussen mannen heeft een duidelijke reden: wie de macht heeft in een groep chimpansees bekommt meer seks en heeft vaak voorrang bij de verdeling van voedsel, bijvoorbeeld als een fruitboom wordt gevonden. Mannelijke chimpansees treden zeer agressief op tegen leden van andere groepen. Bij confrontaties vallen regelmatig doden.

Noodzakelijk voor de jacht: het doderinstinct

Om te doden moet de jager een eigenschap ontwikkelen die nodig is om succesvol te zijn. Hij moet bereid en in staat zijn om te doden, met andere woorden een doderinstinct hebben. (675)

Dit doderinstinct is bij de man gedurende miljoenen jaren ontwikkeld voor de jacht, waarschijnlijk reeds in de periode vóór de splitsing tussen chimpansees en de voorlopers van de mens. Er zijn andere vormen van agressie die vrijwel bij alle zoogdieren voorkomen, zowel bij predatoren, zoals de mens, maar ook bij herbivoren: de agressie die gebruikt wordt om de soort te verdedigen tegen aanvallers en de agressie in de competitie tussen mannetjes om de vrouwtjes.

De discussie of het menselijk geweld deel uitmaakt van de menselijke natuur wordt op zijn minst sedert duizenden jaren gevoerd. In het oud testament, één van de oudste boeken uit de menselijke geschiedenis, is één van de eerste verhalen dat van Kaïn en Abel, een verhaal over moord, over goed en kwaad. Het beeld dat de bijbel gebruikt is sterk, de eerste moord in de geschiedenis van de bijbel is een broedermoord. Enkel oudermoord en kindermoord zouden kunnen als erger bestempeld worden. Het verhaal van Kain en Abel wijst er op dat de mens moord ook duizenden jaren geleden als een belangrijk probleem van de mensheid beschouwde. De moord werd afgekeurd en er werd naar een verklaring gezocht. Dat god zelf in de bijbel met de regelmaat van een klok duizenden Israëlieten of hun vijanden doodde en ook tegenover bijvoorbeeld Mozes en Job een ongemene – maar zeer menselijke - wreedheid toonde is een aanduiding dat moord en geweld in die periode van de geschiedenis een even groot probleem waren als in de recente geschiedenis.

Stel je voor dat je een kip of een konijn met je blote handen moet doden. Dat zal om te beginnen niet eenvoudig zijn maar je zal ook heel wat agressiviteit moeten opbrengen en aanwenden om deze

kleine dieren met je handen te doden als je daar al in slaagt. Zelfs met een werktuig als een grove steen vergt het doden van dieren een hoge mate van agressiviteit, het doderinstinct.

In de jaren zestig schreef Konrad Lorenz een boek, de 'Killer Ape', waarin hij poneerde dat de voorlopers van de mens een 'Killer instinct' hadden. Daarna woedde een debat of de mens een dodende aap was, dan wel of moord en geweld deel uitmaken van zijn natuur. Richard Leakey en Lewin antwoordden Lorenz in hun boek 'Origins' (1977) dat oorlog een cultureel verschijnsel is. Zij stelden dat onze aangeboren nood om samen te werken misbruikt wordt door leiders om soldaten de oorlog in te sturen. De vraag blijft dan wel open waarom soldaten in die legers de wreedheden vaak met groot enthousiasme uitvoeren. Waarom slachtten Europeanen in Amerika enthousiast de indianen af? Waarom vermoordden Duitse soldaten Joden en Sovjets in de USSR? Hutu's de Tutsi's in Rwanda? Enzovoort.

Wij beperken ons hier tot de vaststelling dat de mens een doderinstinct heeft meegekregen uit de miljoenen jaren waarin hij jaagde. Dit instinct werd en wordt gebruikt tegen andere mensen, voor aanval en verdediging. Het doderinstinct leidt niet enkel bij de mens tot het doden van de eigen soort. Het komt ook voor bij leeuwen (die daarenboven jongen van andere mannetjes doden als ze een groep leeuwinnen overnemen), hyena's en wolven. Soms gaan deze predatoren alleen op stap. Als ze dan het ongeluk hebben om bij toeval in een andere groep terecht te komen kan dit hun leven kosten.

De vergelijking met een chimpansee die alleen op stap gaat en op een vreemde groep stoot die hem aanvalt, verwondt en eventueel doodt is opvallend. Bij de mens was het vaak niet anders, jagers die verdwaalden en botsten op een vijandige clan konden dit met hun leven bekopen. Soms richt het doderinstinct van de mens zich tegen andere mensen, een groep tegen een groep, een volk tegen een ander volk enzovoort. Dit leidt vaak tot afschuwelijke wreedheden waarvan de geschiedenis ons honderden voorbeelden levert: genocides, massamoorden, burgeroorlogen en oorlogen tussen landen en coalities van landen. Oorlog is een complex fenomeen dat onder andere economische, sociale, historische, culturele en ideologische oorzaken heeft maar het zou niet kunnen bestaan als mensen, en mannen in het bijzonder, geen doderinstinct hadden. De bekende Belgische strafpleiter Jef Vermassen stelt in zijn boek dat ieder mens een potentiële doder of moordenaar is: *"In bepaalde omstandigheden zijn wij allen in staat te doden."* Of men het nu eens is of niet met deze stelling en of dit werkelijk geldt voor ieder mens of enkel voor de meerderheid, de ervaring leert dat heel veel moorden gepleegd worden op familieleden die men lief heeft of lief heeft gehad. De geschiedenis toont dat geweld in de meeste maatschappijen endemisch is. Het is een erfenis uit het biologische verleden van de mens. Geweld kan niet louter herleid worden tot culturele oorzaken maar is in de eerste plaats biologisch geconditioneerd. Naarmate de geschiedenis vordert spelen culturele factoren zeker een groeiende rol.

Geweld leidt bij de mens gemakkelijker tot moord

Moorden is geen gemakkelijke zaak als het met de blote vuist of met handen en voeten gebeurt. Hoewel ook vandaag nog elke dag mensen worden doodgeslagen en doodgeschopt is aantal mensen dat zo vermoord wordt toch beperkt. Het wordt anders van zodra wapens gebruikt worden. Een eenvoudige steen die door de lucht suist en in het gezicht van iemand terecht komt richt vaak zware letsels aan. Een speer, een knots, een mes, een pijl, een zwaard, zijn alle dodelijke wapens, vele keren moorddadiger dan een vuist. Wapens in combinatie met het doderinstinct van de mens konden hem een ware 'killer ape' maken omdat ze de kracht en de

dodelijke precisie waarmee gekwetst wordt vermenigvuldigen. De geschiedenis van jagers en verzamelaars werd gekenmerkt door endemisch geweld.

In Wadi Kubbania (Egypte) heeft men een jonge man (20 tot 25 jaar oud) gevonden die begraven was rond 23.000 BP. Hij was gedood door pijlen. Men vond twee pijlpunten in zijn skelet. Zijn rechterarm was gebroken toen hij 15 was, in wat volgens de onderzoekers een verdedigende beweging was geweest. Zijn linkerarm had een gedeeltelijk genezen wonde. Het leven in Wadi Kubbania was niet zo idyllisch als het zou kunnen lijken. Mensen kenden plaatsen waar veel vis en voedsel was met geweld ingenomen of verdedigd hebben.

Uit een latere periode dateert de begraafplaats van Jebel Sahaba (Nijlvallei Nubië), 300 km ten zuiden van Wadi Kubbania. Ze is 15.000 tot 12.000 jaar oud. Van de 59 mensen (mannen, vrouwen en kinderen) was meer dan de helft een gewelddadige dood gestorven. Veel volwassenen hadden meerdere – tot 20 – wonden. Bij de kinderen waren de meeste kwetsuren aan het hoofd of de hals, wat wees op een executie. Sommigen hadden pijlpunten in hun botten en snijtekens op hun schedels. Mannen, vrouwen en kinderen waren vermoord. Aangezien een gewelddadige dood niet noodzakelijk sporen op de botten nalaat kan het aantal slachtoffers nog groter geweest zijn. De begraafplaats was langere tijd gebruikt. Dat wijst er op dat geweld in deze gemeenschap geen uitzonderlijk feit was.

In Ofnet (D), een site van circa 7.200 jaar oud, werden 34 gescalpeerde en opeengestapelde schedels gevonden van mannen, vrouwen en kinderen. De meerderheid was met bijlen onthoofd. In 2 putten lagen respectievelijk 27 en 6 skeletten. De meerderheid waren vrouwen en kinderen. Er waren veel hoofdwonden, voornamelijk bij de mannen. Eén man was gedood met zes of zeven bijlslagen. Nochtans waren deze mensen bijgezet met schelpen die van ver kwamen, sommige van de Middellandse Zee. Dure schelpen die men niet zomaar aan vijanden zal hebben meegegeven. Deze mensen werden dus waarschijnlijk in wat lijkt op kleine veldslagen door vijanden gedood en door verwanten begraven.

In Talheim (D), werden de resten van 18 volwassenen en 18 kinderen gevonden. Ze waren rond 7.000 BP met minstens 6 verschillende types bijlen gedood. Wereldwijd waren veel van de eerste dorpen versterkt. Geweld en oorlog zullen niet ophouden als de landbouw opkomt.

De indruk is eerder dat met het aannemen van de landbouw het geweld toenam. Laurence Keeley: *“Naar waarheid, is het eerder de vrede die een zeldzame staat uitmaakte voor de hordes, stammen en chefferies.”*

Bij de jagers en verzamelaars werden kinderen van kleins af aan opgeleid om te jagen en te vechten. Ze leerden wapens hanteren die zowel in de jacht als de oorlog konden gebruikt worden. Ze leerden moedig zijn in een gevecht. Ze leerden waarschijnlijk vaak ook worstelen, moeder van alle gevechtssporten, waaruit zich veel later judo, karate enzovoort ontwikkelden. De initiatierites waren er op gericht om pijn en ontberingen te verdragen die niet zozeer bij de jacht maar zeker bij gevechten nuttig waren.

De speren van de Guanchen op Tenerife en de inwoners van de Markiezen-eilanden hadden punten die gemakkelijk afbraken en daardoor grotere wonden veroorzaakten. Bij veel volkeren waren de zijkanten van de pijlpunten gekarteld wat het veel moeilijker maakte om ze uit het lichaam te halen. Pijlpunten werden vaak in gif gedrenkt.

Bij jagers en verzamelaars waren er vaak ook geritualiseerde confrontaties waarbij men over en weer schreeuwde, schijnaanvallen uitvoerde maar waarbij zelden tegenstanders werden gewond of gedood. Er zijn echter ook veel voorbeelden van tomeloos geweld en ongemene wreedheid. Net als bij de chimpansees was één van de tactieken van de jagers-verzamelaars om te patrouilleren in de omgeving, in het grensgebied van een andere clan en dan met een meerderheid een lid van die clan te overvallen. Raids en hinderlagen waren een nauw verwante tactiek waarbij van het verrassingselement gebruik werd gemaakt.

Er werd vaak geen onderscheid gemaakt tussen mannen en vrouwen of kinderen die ook frequent gedood werden. Het gebeurde dat vrouwen en kleine kinderen gespaard werden en meegevoerd naar het eigen kamp. De oostelijke Cree van Québec doodden alle eskimo's die ze tegen kwamen en spaarden enkel zeer kleine kinderen.

De Yanomamö (ook wel Yanomami) van Venezuela en de Koaka van Guadalcanal leverden nooit formele veldslagen. Raids en hinderlagen waren hun, en die van alle jagers-verzamelaars, meest gebruikte tactieken. Ze waren bijzonder efficiënt en ze zijn ook vandaag nog succesvolle tactieken van de guerrilla.

Gevechten tussen jagers-verzamelaars hadden een hoog percentage doden en gewonden als gevolg. De krijgers van Tahiti hadden de gewoonte om na een overwinning zoveel tegenstanders te massacreren dat een 'onverdraaglijke stank' van kadavers in ontbinding nog lang na de slag over het slagveld hing. Op de Fiji-eilanden en de Cauca-vallei van Colombia werd hetzelfde vastgesteld. De verhouding van het aantal gewelddadige doden bij indiaanse dorpelingen in Illinois was in de periode voor Columbus 1400 keer hoger dan recent in Groot-Brittannië en 70 keer groter dan in de VSA van 1980.

De Kutchin-indianen van het Hoge Noorden hadden als objectief om de Mackenzie-Inuit, hun traditionele vijanden, te omcirkelen en te vernietigen. Toen hen dit lukte lieten ze één man in leven die ze 'de overlever' noemden. Hun enig doel was hem te laten getuigen van hun overwinning.

In Crow Creek, Zuid-Dakota, vonden archeologen de resten van meer dan 500 mannen, vrouwen en kinderen die rond 1325 waren afgemaakt, gescalpeerd en gemutileerd bij een raid op hun dorp. Het zag er naar uit dat ze waren aangevallen toen ze de versterkingen van hun dorp herstelden. Alle huizen werden afgebrand en de meerderheid van de bewoners vermoord. De mortaliteit bedroeg 60% van de dorpsbevolking. De overlevenden moeten vooral jonge vrouwen geweest zijn die waarschijnlijk in gevangenschap waren meegevoerd. Dergelijke praktijken waren courant voor 1492. "De primitieve oorlog (en de guerrilla) is de oorlog herleid tot zijn essentieel objectief: de fysieke eliminatie van de tegenstander; het plunderen of het vernietigen van zijn voedselreserves; en het instellen van een klimaat van onzekerheid en terreur."

Genocides

Bij jagers en verzamelaars kwamen ook genocides voor, het geheel of gedeeltelijk uitroeien van clans of stammen. De Maring van Nieuw-Guinea vernietigden hun vijanden van de Woriau in één dag. De overlevenden verspreidden zich en hielden op te bestaan als clan. Bijna alle mannen waren vermoord. De overlevende Woriau werden opgenomen in de stam van de Maring. (684) In een aantal gevallen sloten overwonnenen, als ze de kans kregen, zich aan bij bevriende stammen.

Geweld binnen de groep, voornamelijk een mannenaangelegenheid

Bij mensen kwam en komt binnen kleine groepen, ook het gezin, regelmatig geweld voor. Vrouwen en kinderen moesten en moeten het daarbij in de eerste plaats bekopen. Het zijn mannen die het meest omkomen in gewapende conflicten tussen verschillende clans en stammen. Ook bij mensen hebben mannen met meer macht meer nakomelingen, meer voedsel en andere zaken ter beschikking. Mannen hebben meer testosteron dan vrouwen en dat speelt een belangrijke rol bij het agressiegehalte. Bij de hyena's zijn de vrouwtjes even agressief als de mannetjes, volgens sommigen zelfs agressiever. Zij leiden vaak de troep in de jacht. Zij hebben in verhouding met andere vrouwelijke zoogdieren veel meer testosteron.(685) Bij de mensen hebben de mannen veel meer testosteron dan de vrouwen.

Geweld en macht over vrouwen

Het feit dat de mannen sterker zijn én het gebruik van geweld bracht ook mee dat de mannen de macht over vrouwen hadden en in veel gevallen nog altijd hebben.

Geweld door vrouwen

Vrouwen gebruiken veel minder geweld dan mannen. Als ze geweld gebruiken is dat in de eerste plaats tegen hun mannen en kinderen. In vergelijking met mannen gebruiken ze veel minder geweld tegen andere individuen. Zo zijn er in de geschiedenis wel enkele voorbeelden van massamoordenaressen, (tijdens Wereldoorlog II in Duitse concentratiekampen, vandaag vaak in hospitalen) maar het aantal vrouwelijke massamoordenaars is in geen enkel opzicht vergelijkbaar met het aantal mannelijke massamoordenaars.

De redenen

Er werden allerlei redenen opgegeven om ten oorlog te trekken. De vijanden hadden misdaden gepleegd, akkoorden verbroken, vrouwen geroofd, gestroopt, gestolen enz. Dit kon waar zijn maar ook verzonnen. Toen, zoals nu, gold dat als er geen reden was er wel één kon gevonden worden. De voornaamste redenen om andere clans of stammen aan te vallen en te doden waren:

- **Voedsel en eigendommen.** In ruwe winters gebeurde het dat de Chilcotin van Brits Colombia geïsoleerde gehuchten of kampen van andere stammen aanvielen, allebewoners uitmoordden en leefden van hun voorraden. In Nieuw-Guinea was schadeaangericht door varkens een reden voor geweld. In Californië was dit stropen bij eenandere stam. Bij de indianen van de prairies: het stelen van paarden. Bij de zalmvissers van Noordwest-Amerika: strijd om rivieren en kuststroken. Bij de herders van Oost-Afrika: het stelen van vee. Bij de Walbiri in Australië: het bezit van en waterput.

- **Territorium en bronnen.** Een lid van de Yukistam vermoordde vier meisjes van de Cahtostam omdat leden van de Cahto obsidiaan en planten hadden verzameld op een plaats waarvan de controle betwist werd. Het resultaat van een oorlog was vaak dat grondgebied van clan of stam veranderde. Bij de Mae Enga van PNG eindigde 75% van de oorlogen met de toe-eigening van een deel of heel het grondgebied van de overwonnenen. De Nuer van Soedan beidden hun grondgebied uit ten nadele van de Dinka. Op nauwelijks 70 jaar groeide hun grondgebied van 13.920 km² tot 56.000 km². Grondgebied was wel degelijk belangrijk voor jagers en verzamelaars. Ze leefden er niet enkel van maar hadden er ook een emotionele band mee.(686) “Denkend aan hun geboortegrond kregen de aboriginals tranen in de ogen.”(687) Dat wil niet

zeggen dat er bij elke overtreding van een grens gevochten werd. Bij sommige Australische aboriginals moest men b.v. toestemming vragen om granen te verzamelen op het grondgebied van een andere clan.

• **Prestige en wraak.** Het zou te gemakkelijk zijn om de redenen voor oorlogen en conflicten enkel te herleiden tot economische redenen. Vaak, tot en met vandaag, spelen leiders van staten een belangrijke rol in het nemen van beslissingen over het al dan niet voeren van een oorlog. Het al dan niet aantasten van het prestige en wraak waren vaak de oorzaak van gewapende conflicten en oorlogen zoals uit onderstaand voorbeeld blijkt. Een belangrijke reden voor oorlog en conflicten had te maken met

relaties: scheiding, overspel, het niet betalen van een bruidsschat enzovoort waren vaak oorzaak van geweld. (Keeley, p. 190-191) Persoonlijk geweld was ook een grote bron van moord en doodslag. Veel geweld kwam voor in gezinnen, tussen naaste verwanten en burenen. Persoonlijk geweld betrof soms onvermijdelijk familieleden in een conflict dat kon leiden tot moord en doodslag.

• **Vrouwen.** Vrouwen als oorlogsbuit waren soms het hoofddoel van een oorlog, soms het bijproduct. Hun leven werd in een oorlog echter niet altijd gespaard. Ze werden verkracht, ook gemarteld en vaak gedood. Vrouwen waren vaak de reden voor moord buiten oorlog. De strijd om een vrouw leidde tot individuele conflicten maar vaak tot gewapende conflicten tussen verschillende groepen. De geschiedenis weerspiegelt dergelijke feiten meer dan eens (Troje, de roof van de Sabijnse maagden). Oorlog kwam vaker voor omwille van voedsel, gronden en goederen. De schade en de ellende die moord en oorlog als gevolg hadden moesten onvermijdelijk ook tegenkrachten oproepen. Moord en oorlog werden door veel mensen afgewezen als methode om problemen op te lossen. Bij de redenen waarom geweld gebruikt wordt, zeker bij kleinschalige conflicten, lijken de economische redenen soms afwezig. Dat kan ook het geval zijn maar prestige hebben staat niet los van het economische. De alfaman in een groep chimpansees heeft toegang tot beter voedsel en meer vrouwen. Bij de mens staat prestige vaak ook gelijk met toegang tot meer vrouwen.

Als er weinig bezittingen zijn is er in theorie minder om voor te vechten. Jagers en verzamelaars hadden weinig bezittingen maar hun belangrijkste bezit was het grondgebied waar ze jaagden en verzamelden. De realiteit leerde dat dit niet zomaar toegankelijk was voor iedereen. Integendeel, indringers werden in de regel met geweld verjaagd. Indien andere groepen geleidelijk, over een lange termijn in een vreemd gebied infiltreerden dan bestond de kans dat deze groepen het gebied innamen om het niet meer los te laten.

Sommige staten en stammen waren bijzonder oorlogszuchtig: Rome, de Vikings, Frankrijk na 1792, de Irokezen, de Mongolen enzovoort. Toch kan men geen rechte lijn trekken tussen bevolkingsexpansie en agressiviteit. Oorlog en vrede, vreedzaam en agressief. Het zijn kenmerken die in een individu, een clan of een stam kunnen verenigd zijn maar die ook op termijn kunnen veranderen.

Veel maatschappijen zijn intern vreedzaam maar tonen grote agressiviteit tegenover anderen.

• **Religieuze redenen.** Jagers en verzamelaars geloofden in kwade zielen en kwade geesten. Bij de dood van een clanlid werd de oorzaak vaak gezocht in de werking van magie, van kwade geesten waarvan de oorzaak bij een vijandige clan lag. Daarop volgde niet zelden een strafexpeditie en doodde men leden van die bewuste clan. Als de landbouw zich ontwikkelde

werd de mens nog afhankelijker van de weersomstandigheden. Een droogte kon catastrofale gevolgen hebben voor een gemeenschap. De mens probeerde door offers van objecten, dieren maar ook mensen, goede oogsten te bekomen. De totemrituelen van jagers en verzamelaars evolueerden, werden omgevormd tot offerandes aan geesten en goden die voor een goede oogst konden zorgen. De voorkeur ging uit naar gevangenen van andere clans maar eigen clanleden werden vaak ook geofferd: kinderen, vrouwen en mannen. Dergelijke offers gebeurden in naam van de gemeenschap voor de gemeenschap. Van zodra landbouwmaatschappijen klassen kenden waren het niet de heersers die geofferd werden.(688)

De oorlog heeft zijn wortels in de jacht

“De oorlog vertegenwoordigt een methode die direct afgeleid is van de jacht om zich bij een andere groep wat men tekort heeft en dat men niet met vreedzame middelen kan bekomen.”

“De gegevens verzameld door etnologen en archeologen geven zonder twijfel aan dat de primitieve en prehistorische oorlog even verschrikkelijk en moorddadig was als zijn historische en geciviliseerde versie. Oorlog is de hel of ze gevoerd wordt met houten speren of met napalm. De vreedzame pre-staatmaatschappijen waren zeer zeldzaam: de oorlog tussen hen kwam frequent voor en de meerderheid van de volwassen mannen werden geconfronteerd met herhaaldelijke oorlogen in de loop van hun leven. Zoals we gezien hebben, de zeer moorddadige raids, de hinderlagen en de verrassingsaanvallen waren de vormen van oorlog die de tribale krijgers verkozen boven minder moorddadige maar veel complexere veldslagen die een dergelijke plaats innemen in de geciviliseerde oorlog. Eén feite maakte de primitieve oorlog veel meer doden dan degene die geciviliseerde staten voeren zowel voor wat betreft hun frequenter voorkomen als de ongenadige wreedheid met dewelke ze gevoerd werden.”

“De primitieve oorlog vertegenwoordigde geen kinderachtige of decadente vorm van oorlog maar een oorlog herleid tot zijn essentie: de vijand doden met een minimum risico, hem zijn middelen voor overleven te ontnemen via het vandalisme en diefstal (inbegrepen- deze van de reproductie door de ontvoering van vrouwen en kinderen), hem terroriseren door constante agressies met het oog op het hem ontnemen van territoria of ze hem laten teruggeven.”

“De primitieve oorlog is niets anders dan een totale oorlog gevoerd met zeer beperkte middelen.”

“De oorlog is altijd een strijd tussen volkeren, maatschappijen en hun economieën geweest en niet slechts tussen soldaten, groepen, legers en schepen.”

Kosten en baten van de oorlog

Er is geen systeem te bedenken waarbij de som van de baten van oorlog en geweld groter zijn dan die van vrede. Waarom komt het dan toch voor in de geschiedenis? De baten kunnen voor de overwinnaars groter zijn maar de som van kosten en baten voor beide partijen kan dat nooit zijn. Daarenboven zijn de kosten soms voor beide partijen groter dan de baten, beide partijen lijden verliezen, soms enorme verliezen. Er zijn honderden voorbeelden in de geschiedenis. In 1914 had Duitsland Groot-Brittannië sedert 1900 economisch voorbij gestoken. In nieuwe industrieën als chemie en alles wat te maken had met elektriciteit was Duitsland wereldleider. In Oost-Europa was Duits de lingua franca onder andere door de miljoenen Joden die Jiddisch spraken, wat als een Duits dialect kan beschouwd worden. Joodse firma's hielden er hun boekhouding bij in het Duits. De perspectieven voor de Duitse industrieën waren mooi. Zij zouden onvermijdelijk Oostenrijk-Hongarije economisch overheersen, zij hadden Rusland en

Groot-Brittannië als belangrijke handelspartners. Twee wereldoorlogen later was Duitsland een groot deel van zijn grondgebied kwijt, was Duits als voertaal in Oost-Europa vervangen door Russisch en was voor West-Duitsland Oost-Europa als markt lang volledig of grotendeels afgesloten. Miljoenen Duitsers waren gesneuveld en gestorven en daarenboven hadden de nazi's de gruwelijkste misdaden begaan tegen Joden, communisten, socialisten, zigeuners, homo's, gehandicapten en alle bezette volkeren wat nog veel meer doden hadden meegebracht.

Dit is een standpunt van wie op afstand naar oorlog en geweld kijkt. De aanvallers waren en zijn er nochtans altijd van overtuigd dat de strijd hen iets zal opbrengen, dat de baten de kosten zullen overtreffen. Van zodra in de geschiedenis geschreven bronnen verschijnen zien we dat individuele moord (maar niet de oorlog) zowel wettelijk als moreel veroordeeld wordt. In de wetten van Hammoerabi (ca. 1.780 VC) wordt moord veroordeeld en gestraft. Eén van de oudste overleveringen ter wereld, de bijbel, vermeldt niet toevallig al in het eerste boek, Genesis, de broedermoord, van Kaïn op Abel. Moord wordt er veroordeeld. Ook in het zesde van de tien geboden wordt moord veroordeeld, "Gij zult niet doodslaan."

Zelfs kinderen

Geweld maakt deel uit van de menselijke maatschappij. Adolescenten, maar ook kinderen, doden en moorden. Martin Monestier legt in 'Les enfants assassins. Des tueurs de 5 à 5 ans' uit wat de redenen zijn. Ze zijn wezenlijk niet anders dan die van volwassenen: van willekeur over jaloezie, prestige tot wraak wegens mishandeling. Oudermoorden, bendemoorden, kindsoldaten niets ontbreekt in het gamma.

Marc Vermeersch

Thema's

- Het doderinstinct
  - Het doderinstinct vermenigvuldigd met wapens
  - Noodzakelijk voor de jacht: het doderinstinct
- Geweld leidt bij de mens gemakkelijker tot moord
- Genocides
- Geweld binnen menselijke groepen
  - Geweld binnen de groep, voornamelijk een mannenaangelegenheid
  - Geweld en macht over vrouwen
  - Geweld door vrouwen
- De redenen
- De oorlog heeft zijn wortels in de jacht
- Kosten en baten van de oorlog
- Zelfs kinderen

Gewel is slechts een van de thema's die in deze boeken behandeld wordt

- *Marc Vermeersch, De geschiedenis van de mens. Deel I, Jagers en verzamelaars. Boek 1, van Pan tot Homo sapiens, 405 pagina's. ISBN 978 908 134 7709. 34,9€ ipv 39,9€.*
- *Marc Vermeersch, De geschiedenis van de mens. Deel I, Jagers en verzamelaars. Boek 2, de maatschappij van -jagers en verzamelaars, 472 pagina's ISBN978 908 134 7716. 34,9€ ipv 39,9€.*

Beide boeken samen: 64,8€ ipv 69,8€.